

CHP Tek-Parti “Dirlik ve Düzen” Aylık Raporlarında (Ocak-Ekim 1935) “Gerileme Çabalayışları”: Elifba, Ezan, Kalpak-Sarık-Fes-Keçe Külâh

Ömer Faruk Altay*

Ocak 1935 ilâ Ekim 1935 zaman zarfına aid CHP Tek-Parti idaresinin *gizli ve hizmete mahsus dirlik ve düzen* raporlarının mahremlikleri, 8 Ocak 2024 tarihinde 97024 sayılı *olur* ile kaldırılmıştır. 304 sayfalık evrak grubu, *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (BCA), *Siyasi Partiler* (490-0-0-0), *Cumhuriyet Halk Partisi* (490-1-0-0) fonu, 601 numaralı kutu, 80 numaralı gömlek, 1 numaralı sırada mahfuz bulunuyorlar. İşbu çalışma, bazı verilere mercek tutuyor. Fevkalade şayan-ı dikkattir ki, mebzul miktar Müslüman kadının, İslam çocuklarına elifba öğrettikleri, Kur’an okuttukları, İslam eğitimi verdikleri için “mektebe” dönüştürdükleri evleri basılmak suretiyle “suç üstü” yapılarak gözaltına alındıklarını ve hatta “arap harfleri ile kuran okut”manın suç telakki edildiğini raporlardan öğreniyoruz. Yaptığımız taramalar neticesinde gördük ki mevzubahis raporların hiçbirisi, ne yüksek lisans ne doktora düzeyinde akademik çalışılmıştır. Bu mühim nakisa, alakadarların nazar-ı dikkatlerine arz olunur.

24 Mart 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden (İçişleri Bakanlığından) CHP Katib-i Umumiliğine (Genel Sekreterliğine) *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Ocak ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Siyasal Durum

Gerileme Çabalayışı

1 - İsparta vilâyetinin Karaağaç mahallesinde oturan Çorum oğullarından Hasan Hüseyin oğlu Çakır Ali adındaki kişi 18/1/935 günlemecinde Mimar Sinan camii minaresine çıkara arapça ezan okuduğu görölerek yakalanmıştır. Bu kişinin akıl hastalığına müptelâ olduğu ve bu işte başkasının tahrik ve teşviki olmadığı tahkikat sonu anlaşılmıştır.*

2 - 23/1/935 Günlemecinde G.Antep vilâyetinin Ulucanlar mahallesinde Ahmet Çelebi camii müvezzii mütevellî oğullarından Mehmet oğlu 297 doğumlu Mustafa adlı kişi arapça ezan okuduğundan Adliyyeye verilmiştir.

3 - Kastamo vilâyetinin Taşköprü kazası Kavas tekke köyünde Kuşlu oğlu Şevket ile boyundurcuk köyünden Ali oğlu Salim arapça ezan okudukları için yakalanıp adliyyeye verilmişlerdir.

Atıf Gösterimi: Ömer Faruk Altay. (2026, Ocak 17). CHP Tek-Parti “Dirlik ve Düzen” Aylık Raporlarında (Ocak-Ekim 1935) “Gerileme Çabalayışları”: Elifba, Ezan, Kalpak-Sarık-Fes-Keçe Külâh. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden temin edilmiştir.

* Bağımsız araştırmacı-yazar. Müellif, 1994 miladî senesinde İstanbul’da dünyaya geldi. Lisans tahsilini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde ikmal etti. Meslekî okur-yazarlık vetiresinde, dünya görüşü ve ilmî alakası dönüşüm geçirdi ve bu vechile aynı bölümdeki yüksek lisans tahsilini terk etmek zorunda kaldı. El’ân, (1) 1918-1922 Türkiye siyasî tarihini bilhassa Kemalist cuntanın devletleşmesi vakasındaki Müttelik ve Bolşevik düvel yardımlarının etkilerini tetkik ediyor. (2) İttihad ve Terakki Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Partisi dikta rejimlerinde Türkiye Sabataycılarının siyasî teşkilâtını talim ediyor. Elektronik posta: tarihtahkik@gmail.com.

* Mustafa Kemal’in iç sömürge sisteminin “Türkçe ezan” dayatmasına mukavemetten, Müslüman vatandaşlar, “ezan delileri” zümresini teşkil etmişlerdi. “Ezan delileri”, emraz-ı akliyelik görüntü vererek Ezan-ı Muhammediyi alenî okumaya çalışıyorlar, İslam dininin bu mühim şiarını korumaya çalışıyorlardı. Diğer bir deyişle, mezkur kişiler mecnun değillerdi bilakis stratejik hareket eden akıl baliğ, mümeyyiz kimselerdi.

4 - Bursanın Günlük kazasında oturan ve Balıkpazarı camii imamlığını yapan İznıklı Mehmet oğlu Hasan Oruç tutmayanları hayvanlıkla tavsif ettiğinden Adliye verilmiştir.

5 - Aydın vilâyetinin Köşk nahiyesi Akçe köyünden Halil İbrahim adlı biri vaiz esnasında “Rakı içenler kâfir olur” dediğinden adliye verilmiştir.

6 - Yozgat vilâyetinin Maden kazasında Camide bayram namazı esnasında imam Hakkı ve müezzin Mustafa Arapça tekbir getirdiklerinden birer ay hapse mahkûm edilmişlerdir.

7 - 5/1/935 günlemesinde Kayseri vilâyeti Develi kazasının Yamarzan nahiyesinde cami hatibi Hüseyin ikinci namazını müteakip hatim duası esnasında “Essultan İbnussultan” diye sakıt sultanları andığından adliye verilmiştir.

8 - Edirne Vilâyetinin Uzunköprü kazasının Kırkabak köyünde Hafız Şaban köy kahvesinde zekât ve kurban derilerini tayyare cemiyetine verilmesi ve kadınların fırkaya yazılmalarının şer’an doğru olmadığı yolunda sözler söylediğinden ve aynı kazanın kök köyü imamı Süleyman da arapça hutbe okuduğundan adliye verilmişlerdir.

9 - Kırşehir eski mebuslarından Müfit hoca bayramda başında kalpak, sırtında lata olduğu halde camiye gittiğinden adliye verilmiştir.

[..]

12 - Erzincanda eski cami hatibi Ahmet evini mektep haline koyarak arap harflerile çocuk okuturken meşhuden yakalanıp adliye verilmiştir.

13 - Maraş vilâyetinde ölü Mehmet karısı Gülüzarın evinin bir odasını mektep haline koyarak mahalle çocuklarını ücret mukabilinde arap harflerile okuttuğu haber alınarak cürmü meşhut yapılmış ve adliye verilmiştir.

Kanunlara Söğme:

[..]

3 - Maraş vilâyetinin Elbistan kazasında Ali Rıza adlı birinin bayram namazını müteakip hükûmet aleyhine sözler söylediği cemaat tarafından haber verilmiş suçlu evrakile adliye teslim edilmiştir.¹

11 Nisan 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Şubat ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Siyasal Durum

Gerileme Çabalayışları

1 - Kütahyanın Gediz kazasında oturan müezzin Emrullah arapça ezan okuduğundan Adliye verilmiştir.

2 - Eskişehirde oturan Halil oğlu Şerif arapça ezan okuduğundan adliye verilmiştir.

3 - Kastamonu Başköyünde oturan kalaycı oğlu Recep, köy imamı Salihe arapça ezan ve kamet okutmuş, Türkçe ezan okumak isteyen Abidine de türkçe ezan aleyhinde telkinlerde bulunmuştur. Her üçü tevkif edilmişlerdir.

4 - Erzincanın Cagalos köyünde imam Abdülmecit, Ramazan bayramında camide vaiz verirken halkı tahrik edici hezeyanlarda bulunmuş olduğu haber alınmış, suç sabit olmamış ve tahkikat evrakı adliye verilmiştir.

¹ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 284-286. CHP Tek-Parti iç sömürge sisteminin jurnalcilik yapılanması, başlıbaşına incelense sezadır.

[..]

Türk Harfleri Kanuna Uygunsuz Çabalayışlar:

1 - Trabzonun Vakfıkebir kazasına bağlı Yaylacık köyünde Karaca oğlu Yunus hoca çocuklara arapça okuturken yakalanmış adliyeye verilmiştir.

2 - Konyanın Cumra kazasında oturan Bedrettin karısı Alime adlı kadın gizli mektep açarak topladığı çocuklara arap harflerle ders okuttuğu anlaşıldığından Adliyeye verilmiştir.

3 - Gaziantep'te Sadık karısı Hatice, Mustafa karısı Fatma, Mehmet karısı Fatma, İbrahim karısı Raife, Eminin gelini Asiye, Halil kızı Hayriye ve Hatice adlı kadınlar arap harflerle çocuk okuttuklarından adliyeye verilmişlerdir.

4 - Mardinin Dimyat kazasının İstil köyünde Gazı adlı bir adam arapça ders okuttuğundan adliyeye verilmiştir.

5 - Kütahyanın Uşak kazasında oturan Emine adlı kadın çocuklara arap harflerle ders okuttuğundan yakalanmış adliyeye verilmiştir. [..]

Halk Arasında Tahrikât Yapmak İsteyenlerle; Devlet Büyüklerine ve Kanunlara Dil Uzatanlar:

[..]

3 - Üsküdar'da oturan eski polislerden Ahmet oğlu Hidayet sarhoş bir halde büyüklerimize, hükûmetimize ve Üsküdar Müddeiumumiliğine ve zabıta memurlarına sözle hakarete yeltendiğinden yakalanmış ve adliyeye verilmiştir. [..]²

29 Nisan 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Mart ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Siyasal Durum

Gerileme Çabalayışı

1 - Çanakkale vilâyetine bağlı Bayramiç'in Gölcük nahiyesi camisinde 22/2/935 sabah namazında Hatip Yusufun Arapça kamet verdiği mektep muallimi Lütfü tarafından ihbar edilmesi üzerine hakkında tahkikata başlanmıştır.

[..]

4 - Bursanın İnegöl Yenice mahallesinde Kasım efendi camisinde Hatip Gürcü Yusuf oğlu Ahmed Bayram günü vaiz esnasında şapka aleyhinde sözler söylediği tespit olunarak adliyeye verilmiş ve tevkif edilmiştir.

5 - Kocaeli vilâyeti Taraklı nahiyesinde Yunuspaşa camiinde vaiz eden Hatip Haşim oğlu Hüseyin “Açık saçık gezen kadınlar cehennem azabı görecektir. Saçlarını kesenlerin saçları yılan olacaktır.” gibi hezeyanlar söylediğinden vaizden menedilerek yakalanmış ve adliyeye verilmiştir.

[..]

7 - Diyarbakirde Fakih Mehmet Rüştü ile arkadaşı Molla Esadın üzerlerinde Şeyh Ahmedin vaziyetnamesi adlı el yazısı mecmua şeklinde arapça yazılar çıkmıştır. Bunların arkadaşları olan Ramazan oğlu Necmettin ve Molla Mehmetle birlikte halk arasında irticaî ve dinî tahrikât yapmakla beraber hükûmetimiz aleyhinde de propaganda yaptıkları anlaşılmış ve bunlar Diyarbakir vilâyetince yakalanarak Adliyeye verilmişlerdir.

[..]

² BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 228, 230-231.

9 - İspartanın Eğridir kazası kâtip mahallesi halkından baş oğullarından marangoz Eşref; başına kırmızı ve püsküllü fes giyerek çıra pazarı kahvesinde “bu devir cümhuriyet değildir, asıl sultan Hamit devri iyidir.” gibi sözler söylediği haber alınarak yakalanmış ve suçu sabit olarak Adliye tevkif edilmiştir.

[..]

13 - 15 Mart günü Urfanın Mevlût Halil camiinde Urfalı Bal İbrahim oğlu Halilin arapça tekbir aldığı anlaşılarak hakkında tutulan evrakla C.M.Umumiliğine verilmiştir.

14 - 14 Mart günü akşamı Urfanın Hâkim dede camiinde namaz esnasında mektep hademesi Urfalı Mehmet ile arkadaşı tütün amelesinden Ahmet arapça tekbir aldıklarından Adliye verilmiştir.

15 - Balıkesirin Balya kazası Koca camiinde Bayram namazı sırasında hafız namile tanılan Cevat adlı biri arapça tekbir aldığından yakalanmış ve üzerinde nakşiliğe ait bir çok kâğıtlar da çıkmış olduğundan adliye verilmiştir. [..]

Kanunlarımıza Söğenler, Türklüğe Dil Uzatanlar:

[..]

2 - İzmirde ikinci Karantinada oturan Ali oğlu 315 doğumlu Karagözcü ve artist Hayrettin köpeklere zehir atan belediye memurunu fena sözlerle tahkir ve kanunları çıkaran ve emir verenlere söğüp saydığından ötürü adliye verilmiştir.

3 - Bursanın Orhangazi kazasında vaiz Eşref vaiz esnasında halka hilafetsiz memleket yaşayamaz şeklinde irticaî sözler sarfettiğinden tevkif olunmuştur.

4 - 18/3/935 Gecesi Bursanın M.Kemal paşa kazasının Selimiye mahallesinden Niyazi oğlu Ahmedin sarhoş olarak halkın huzur ve sükûnunu ihlâl ettiği ve işe vaziyet eden jandarmaya hakaret ederek “Bursa türk hükûmeti değil gâvur hükûmetidir” diye bağırarak küstahlığında bulunduğundan hakkında tutulan evrakla cümhuriyet müddei umumiliğine sevk ve tevkif olunmuştur.

5 - Bursanın Orhangazi kazasına bağlı Öreğil köyü camiinde arife günü sabah namazı arapça tekbir okunduğu haber alınmış ve suçluların hüviyetinin tahkikine başlanmıştır.

Mustafa oğlu Ali mahkemece bir gün hapis ve elli kuruş para cezasına, diğeri hatip Salih evrakı da C.M.Umumiliğine verilmiştir.

[..]

Arapça ve Gizli Din Dersi Okutanlar:

1 - Kütahyanın Ahı Mustafa mahallesinde Şerif karısı Rukiye ile Abdüssettar karısı Emetullah adlı iki kadın evlerinde 6-7 yaşlarında çocukları arap harflerile okuttukları sırada suç üzeri yakalanarak adliye verilmişlerdir.

2 - Kayserinin mürekkepçi mahallesinde İmam İbrahim adında 75 yaşlarında bir adam para mukabili 5-9 yaşlarında beş kız çocuğuna namazlık namı altında din dersi okuturken yakalanmış ve adliye verilmiştir.

3 - Erzurumda Sultan melik mahallesinde Şamil karısı İsmet adlı kadın mektep çağında bir kaç çocuğu evinde arap harfleri ile kuran okuttuğundan suç üzeri yakalanarak Cümhuriyet Müddei umumiliğine verilmiştir.

4 - Konyanın Dedem oğlu mahallesinde Yusuf karısı altmış yaşlarında Emine evinde 35 çocuğu ezberden namazlık okuturken suç üzeri yakalanıp adliye verilmiştir.

5 - Gümüşhane vilâyetine bağlı Bayburt kazasının tüzen zade mahallesinde Hoca hacı Osman ile aynı mahalleden Hacı Yakubun karısı çocuklara arapça okuttukları anlaşıldığından adliye verilmişlerdir.³

³ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 190-194.

21 Mayıs 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Nisan ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Siyasal Durum

Gerileme Çabalayışı

1 - 16/17-3-935 Gecesi Erzurumda Gürcü kapısı mevkiindeki Camide yassı namazında İmam Hüseyin ve müezzin Ömer mevcut oldukları halde Çartan mahalleli Alâettin oğlu Abdürrahim adlı biri namazda kamet ve bayram münasebetile tekberi arapça okuduğu görülmüş ve Abdürrahim ile bu işe meydan veren İmam Hüseyin ve müezzin Ömer adliyeyle verilmiştir.

2 - Malatya vilâyetine bağlı Arapkir kazasında Yakut oğullarından 30 yaşlarında Yusuf oğlu Hacı Ali Arapça ezan okuduğundan mahkemece bir hafta hapse ve bir lira para cezasile mahkûm edilmiştir.

3 - Bu ay içinde Kastamonu vilâyeti Taşköprü kazası Çetmi köyünden Asker oğullarından 288 doğumlu Mehmet Ali oğlu Hasanın Urgancı köyünde vesikasız hatiplik yaptığı ve köy çocuklarına arap harflerile ders okuttuğu anlaşılmış ve evinde yapılan aramada muska yazmağa yarar kitaplar da bulunarak hakkında tutlan evrakla adliyeyle verilmiştir. Hasanın bu faaliyetine müsamaha gösteren köy Hey’eti ihtiyariyesine işten el çektirilerek haklarında tahkikata başlanmıştır. [...] ⁴

21 Haziran 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Mayıs ayına ilişkin “dirlik ve düzen” raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Siyasal Durum

Gerileme Çabalayışı

1 - Malatya vilâyetinin Niyazi mahallesinde oturan eskici Hasan oğlu Ali adında birisi 5/5/935 günü cami kapısı önünde arapça ezan okuduğundan yakalanarak Adliyeyle verilmiştir.

2 - İzmitin Kozluk mahallesinde 339 numaralı evde kayıtlı olup Eskişehirin Cümhuriyet mahallesi Başkan sokak 37 sayılı evde oturan Abdül oğlu 327 doğumlu Fevzinin 5/5/935 günü İzmitte Fevziye camiinde arapça selâ okuduğu haber alınmış ve Eskişehire gittiği anlaşılan Fevzi hakkında gereken tahkikata başlanmıştır.

3 - Çankırının dikenli köyünde 26/4/935 günü Leyli oğlu köy hatibi Hakkının arapça ezan ve hütbe ve aynı köyden ayakkabıcı küçük Alinin de arapça ezan okuduğu anlaşılarak her ikisi Adliyeyle verilmişlerdir.

[..]

16 - Kayseri Bedesten camii içinde Diyanet işlerinin müsaadesile 16 yaşından yukarı çocuklara hafızlık dersi veren Nuri oğlu Mehmedin ufak çocuklara da arap harflerile din dersi okuttuğu görülmüş ve 6/5/935 günü yakalanarak adliyeyle verilmiştir.

17 - Erzurumda İsmail kızı Dudul Bostancı Akif kızı Memnune arap harfleriyle çocuk okuttukları sırada suç üzeri yakalanarak adliyeyle verilmiştir.

18 - İspartanın Feyzullah mahallesinden Mamaklı oğullarından Ali oğlu 329 doğumlu Demirci Tahsin 21/5/935 günü şapka kanununa aykırı olarak başına keçe küllâh giyerek dolaştığı görülerek adliyeyle verilmiştir.

19 - İspartanın Sülübey mahallesinden Bucaklı oğlu 70 yaşlarında Mustafanın 9/5/935 günü şapka kanununa aykırı olarak başına keçe küllâh giydiğinden adliyeyle verilmiştir.

⁴ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 163.

20 - Muğla Bodrum kazasının Yalıkavak köyünde oturan Ömer hoca damadı İbrahim adında biri soy adları ve manto ve ruhanî kisvelerin kaldırılması aleyhinde sözler söylediğinden adliye verilmiştir.

21 - Bursa vilâyetinin Orhangazi kazasında Hüseyin oğlu Lütfü adlı biri Şapka aleyhinde propaganda da bulunduğundan adliye verilmiştir.

22 - Erzincanın Güllâbi mahallesinden ve cami ferraclarından 64 yaşlarında Ahmet oğlu Mehmet ile Halil Ubah mahallesinden 52 yaşlarında Mahmut oğlu Hasan adlı kişilerin şapka kanununa muhalif başlarına serpuş giydiklerinden adliye verilmişlerdir.

23 - İspartanın Senirgent nahiyesine bağlı kabaca köyünden Kocabıyık oğlu Mustafa şapka kanununa aykırı olarak başına keçe küllâh giydiğinden adliye verilmiştir.

24 - Tarsusta makam camii hatibi Ömer bir ölünün münkir olduğunu iddia ederek halka karşı şeran yıkanmasının ve namazının kılınmasının caiz olmadığını söylediğinden hakkında tüzece tahkikata başlanmıştır.⁵

16 Temmuz 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Haziran ayına ilişkin “dirlik ve düzen” raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Siyasal Durum

Gerileme Çabalayışı

Arapça ezan ve kamet:

İzmitte bütün tüccarı Hasanın yanında çalışan 71 yaşında Tahir oğlu Hasan arapça kamet okuduğundan Adliye verilmiştir.

[..]

Hafta tatil günü Aleyhinde propaganda:

1 - Diyarbekirin Dicle nahiyesi halkından Molla Ahmed, Hacı Mehmet, Yusuf oğlu Mehmed ve Molla Mehmet adlarında 4 kişinin, hafta tatilinin pazara çevrilmesinin dine aykırı olduğu ve Şeyh Sait isyanında garba sürüldüklerinden bahisle kendilerini örnek göstererek halkın tayyare cemiyetine yardım etmemesi için propaganda yaptıkları ve bunlardan Molla Mehmed ile Ahmedin üfürükçülükle de alâkalı oldukları evlerinde çıkan kitaplardan anlaşılmış ve cümlesi adliye teslim edilmişlerdir. Muhakemeleri safahatı takip edilmektedir.

2 - Tarsusun Aptal kuyusu köyünden Edip İsmail oğlu Ali ile oğlu İsmail Sabrinin bazı köylülere "Şapkayı giydikleri yetmedi, şimdi de pazar; Cuma yerine tatil günü oldu. Hep gâvur olduk. Yarın da kiliseye gideceğiz." dediği haber alınarak suçlular yakalanmış ve adliye verilmişlerdir.

[..]

Gerileme lehinde sözler:

1 - Muğlanın Işık dere mahallesinden Mehmed oğlu Halil İbrahim adında biri 23/5/935 günü bir miras meselesini münakaşa ettiği sırada hükûmet dini ortadan kaldıracaktır. Mirasınızı ben yapacağım gibi sözler söylediğinden adliyece tevkif edilmiştir.

2 - Çorumda oturan ve aklî malûliyetinden işinden çıkarılmış olan muallim Rifat oğlu Mustafa akrabasından Rifatın çalgılı kahvesi önünde halka hitaben “Kadınlar çalışıyor erkekler dinliyor ve bu ayıp ve günahtır” diye hezeyanlarda bulunduğundan yakalanmış ve adliye verilmiştir.

⁵ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 257-260.

3 - Kars vilâyetinin Arapçay kazasının koç köyünde imam Hopalı Mehmed oğlu Hasan adındaki Hoca Pazar tatili münasebetile dinî alet ittihaz ederek propaganda yaptığı ve oradaki bütün camilere asılmak üzere Karsa bir tren dolusu haç geldiğini bir kaç gün önce çıldırılardan duyduğu yolunda uydurma sözler söyleyerek halkın hissiyatını tahrik etmek istediğinden tahkikata başlanmıştır.

[..]

Şapka kanununa aykırılık:

İspartanın Uluborlu kazasına bağlı Büyük kabaca köyünden Yörük oğlu Mustafa ile Dinar kazasına bağlı yaprak köyünden Süleyman oğlu Mustafa adlı kişilerin şapka kanununa aykırı olarak başlarında külâh giydiklerinden adliye verilmişlerdir.

[..]

Batıl inançlarla mücadele:

İzmirde Rabia adında bir kadın çocuğunun yaşaması için on yıl önce adadığı bir kurbanı Mızırlıklı dedenin mezarı üzerinde kestiği sırada yakalanarak adliye verilmiştir.

Yağmur duası edenler:

Sivasın Çavuşbaşı mahallesinde oturan arabacı Abdullah karısı Sıdikanın gûya rüyada üç yıl önce ölen kardeşi Beşir oğlu İbrahim'in iki defa görerek mezarının üstü açılırsa yağmur yapacağını kendisine söylediğini divarcı Mehmed adında birine söylemesi üzerine bazı amele ile mezarlığa giderek mezarı açıp yağmur için dua yaparak tekrar kapattıkları anlaşılmış ve suçlular adliye verilmişlerdir.

Kanunlara dil uzatmak:

1 - İzmirde kundura makinecisi Hüseyin oğlu Ahmed sarhoş olarak rezalet çıkardığından ötürü Karakola götürülen polisler hakaret ve hükûmete söğdüğünden adliye verilmiştir.

2 - İzmirde Malatyalı Esat oğlu Kürt Mehmed adında biri kavga etmesinden ötürü kendisini karakola çağıran polis memuruna hakaret ve hükûmetimize ve kanunlarımıza söğdüğünden adliye verilmiştir.

[..]

Devlet Büyüklerimize dil uzatmak:

1 - Antalya vilâyeti Alanya kazasında Ziraat kooperatifi yazganı Alâettin sarhoş olarak Cümhur Başkanı ve hükûmet kuvvetlerine tefevvühatta bulunduğundan adliye verilmiştir.⁶

17 Ağustos 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Temmuz ayına ilişkin aylık dirlik ve düzen raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Gerileme Çabalayışları

Arapça Ezan:

Tokadın Artuva kazasına bağlı Saray Nahiyesinin Çıkırık köyünde 5/7/935 günü hoca Asım adında biri arapça ezan okuduğundan Adliye verilmiştir.

[..]

İrtica:

⁶ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 138-141.

Urfa’da Velvan kazasında Hacı Osman oğlu Sina ve Osman oğlu Velo ile Gergerli Hasan ve Nasreddinli Bekir hafta tatili dolayısıyla “Artık gâvurluğumuz tahakkuk etti” gibi bir takım sözler sarfettiklerinden Adliyeye verilmişlerdir.*

Tefevvühat:

İzmirde Hilmi oğlu Sandıklı Sıtkı adında biri sarhoş olarak polise ve kanunlarımıza söğdüğünden Adliyeye verilmiştir.

Şapka, Kısve kanunlarına muhalefet:

Gençlerin ve şapka giymemek maksadile yaşlı bazı adamların; çocukların giydiği bereyi serpuş olarak başlarında taşıdıkları görülmekte olduğundan şapka kanununa aykırı olan bu halin mahkemeleri işgal etmeyecek bir surette ve münasip idarî tedbirlerle önlenmesi U.Müfettişliklere ve Vilâyetlere tekrar yazılmıştır.

Peçe ve çarşafın ortadan kaldırılması ve yüzü kapalı kadınların bu suretle dolaşmaları güvenlik itibarile de mahzurlu görüldüğünden bunlar hakkında tedbirler alınması Umumî Müfettişliklere ve vilâyetlere tebliğ edilmiştir.

Kısve kanununa göre vazife dışında cübbe ve sarıklarını çıkarmağa mecbur olan ruhanî memurların başları açık gezdikleri ve bazan da bere giydikleri ve çoklarının cübbelerini çıkarmadıkları anlaşılmakta olduğundan bu gibiler hakkında gereği yapılarak kanun ahkâmının meriyetine çalışılması U.Müfettişliklere ve Vilâyetlere tekrar yazılmıştır.

[..]

Tefevvühat:

İçel’de Kazanlı Hasan oğlu Hamza adında biri hükûmet aleyhinde sözler söylediğinden ötürü yakalanmış ve akıl hastalığı olması umulduğundan muayeneye sevkolunmuştur.

Harf İnkilâbı Aleyhinde Çabalamalar:

Balıkesir vilâyetinin Şamlı nahiyesine bağlı Toybelen köyü imamı Caferin arap harflerile tedrisat yaptığı berkittirilerek Adliyeye verilmiştir. [..]⁷

25 Eylül 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. Ağustos ayına ilişkin aylık dirlik ve düzen raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

Gerileme Çabalayışları

Edremin Kızıl Keçili köyünden Mehmet oğlu Mehmet Bühraniye kazasının Büyükdere köyü camisinde Arapça selâ verdiği işidilerek selâyı tamamlamadan minareden indirilmiş ve evrakiyle Adliye’ye verilmiştir.

Tefevvühat:

* Hristiyanların tatil günü pazar, Türkiye’de de resmî tatil günü ilan edilmişti. 28 Aralık 1919’da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Kemal, Ankara eşrafına nutuk atmış, Batıların İslam toplumlarına tatil ve kutsal gün olarak pazar gününü kabul ettirmeye çalıştıklarını ifade etmişti: “[...] Milletimize bu isnadatta [gayr-i müslim tebaaya zulmetmek, dinî ve millî yaşayışlarına müsaade etmemek ithamında (ÖFA notu)] bulunan muarızlar insaf etsinler de dünyanın en büyük ve medenî milleti olduğunu iddia edenlerden, dini islâmî sureti resmîyede tanımayan, islâmları pazar gününü yevmi tatil ve mübarek suretinde tanımağa icbar eden ve islâmların yevmi mahsusu olan cuma gününü resmen tanımayan milletler olduğunu unutmasınlar. [...]” Kemal Atatürk, *Nutuk: Vesikalar*, 1969, c. 3, s. 1183, Vesika 220. İktibasdaki vurgu tarafımıza aittir. Hristiyanların arzusunu, yıllar sonra kendisi tatbik etti. Ne alâ!

⁷ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 114-116.

I - İzmir Birinci Aziziye mahallesinin Gülizar sokak 24 sayılı evde İştîp doğumlu Lebib oğlu Ayak satıcısı Sami evinde haciz yapılmasından ötürü sarhoş bir halde memurlara ve kanunlarımıza söğdüğünden Adliyeye verilmiştir.

II - İzmir'de Selâmet sokağında oturan Giritli Hasan oğlu Çolak Sabri adındaki kişi 10/7/935 günü Cümhur Başkanı Atatürk aleyhinde tefevvuhatta bulunduğundan tüzeye [adliyeye] verilmiştir.

III - Ulukışlanın Porsuk köyü mer'asında bulunan Karaisalı kazasının Araplar köyünden 60 yaşlarında Veli oğlu Dede (Büyüklerimiz peçeyi kaldırdı, şapkayı çıkardı, kadınlarımızı açtılar, dünyayı berbat ettiler.) gibi sözler söylediği işidilmiş ve suçu sabit olduğundan Adliye'ye tevkif olunmuştur.

IV - Konyadaki sarhoşluk suçundan ötürü mensup olduğu dairece hakkında tutulan evrakı takip için buraya gelen Konya Erkek lisesi Riyaziye öğretmeni olup 3/7/935 te Ankara'ya gelerek istiklâl otelinde oturan Durmuş Aktay'ın 6/8/935 te Keçiören köy gazinosunda sarhoş olarak Cümhur Başkanı Atatürk hakkında kötü sözler söylediğinden yakalanarak Adliye'ye verilmiştir. Adliye'ce serbest bırakılan bu öğretmen tekrar Şehir bahçesine giderek yine sarhoş olduğu halde (Atatürk iyidir, fakat onun yanındakiler Abdülhamit kafalı kimselerdir.) Dediği haber alınarak tekrar Adliye'ye verilmiş ve bu gibi taşkınca hareketlerine mani tedbirler alınmıştır.

[..]

VI - Malatya'da Kayseri Vilâyetinin Talas kazası Kiramdi köyünden Salih oğlu Mehmed adlı biri Cümhur Reisi Atatürk ve Büyük Millet Meclisi aleyhinde tefevvuhatta bulunduğundan Adliyeye verilmiştir.

Harf İnkilâbı Aleyhinde Çabalamalar:

I - İzmir'de Keçeciler Şükran sokak 2 sayıda oturan Aydın'lı Moşe oğlu 53 yaşlarında Yosef buvaf adındaki Yahudi bir takım Yahudi çocuklarını gizli surette evine toplayarak beşer kuruş mukabilinde İbranice ders verdiğinden yakalanmış ve Adliyeye verilmiştir.

II - Sivas'ın Aydoğan mahallesinde 69 sayılı evde oturan Camidede oğullarından Yusuf kızı ve Hasan Hüseyin karısı 60 yaşında Çerkes Şeker adlı kadın oturduğu evi mektep haline koyarak 16 çocuğa Arap harfleriyle din dersi okuttuğu sırada 13/7/935 günü suç üzeri yakalanarak Adliye'ye verilmiştir.

III - Maraş'ta Osman kızı ve Hüseyin karısı 50 yaşlarında Fatma adlı kadın evini mektep haline koyarak başına topladığı çocuklara Arap harfleriyle okuturken suç üzeri yakalamış ve Adliye'ye verilmiştir.

IV - Diyarıbekir'de Mehmed Ali kızı 60 yaşlarında Esmâ adlı kadın evinin bir odasını mektep haline koyarak Arap harfleriyle çocuk okuttuğu sırada suç üzeri yakalanmıştır.

Kisve Kanununa Aykırı Haller:

I - Amasya'nın İhsaniye mahallesinde oturan Cami imamı Oltu göçmenlerinden Halil oğlu 50 yaşlarında Lütfü sarıklı olarak kahvede oturduğundan Adliye'ye verilmiştir.⁸

25 Ekim 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. "Birinci Şubenin Eylül 1935 Aylık Raporu"nda dikkat çekici şu cümleler yazıyor:

Gerileme Çabalamaları

Arapça Ezan:

1 - Konyanın Zincirlikuyu mahallesinden Cami İmamı Süleyman oğlu Abdurrahman Arapça ezan okuduğundan ötürü tüzeye [Adliyeye] verilmiştir. 2- Yozgat Beşik nahiyesinin Evcik Köyünde imamlık eden Halik oğlu Süleyman Arapça ezan okuduğundan ötürü tüzeye verilmiştir.

⁸ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 74-77.

[..]

Arap Harfile Ders Okutma:

1 - Kütahyanın Simav İlçesinin Tepecik mahallesinden Yusuf karısı Emine altı çocuğa arap harflerle ders verirken suç üzeri yakalanarak tüzeye verilmiştir.

2 - Diyarbakir Melik Ahmed mahallesinde oturan Salih oğlu Hafız Ali çocukları arap harflerle okuttuğundan ötürü genel savamanlığa verilmiştir. [..]⁹

4 Aralık 1935. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaletinden CHP Katib-i Umumiliğine *gizli ve hizmete mahsustur* ibareli muhtıra gönderildi. “Birinci şubenin Birinci teşrin [Ekim] Siyasî raporu”nda, “Gerileme Çabalayışları” başlığı altında şu ifadelerle yer verilmiştir:

Arapça Ezan:

1 - 26/9/935 günü Bolu Vilâyetinde İzzet adında biri Hatib Mehmedin teşvikile Arapça ezan okuduğundan her ikisi tüzeye verilmiştir.

2 - Ünye kazasına bağlı Çaldır köyü hatibi Mehmed ile Müezzîn İzzet Cami içinde Arapça ezan okuduklarından Tüzeye verilmişlerdir.

Arapça Kitaplar Satmak ve Okutmak:

1 - Bursa'nın Koca Hasan mahallesinden İbrahim oğlu İbrahim Arap harflerle yazılmış dua sattığından C.Müddei Umumiliğine verilmiştir.

2 - Biga'da 15 yaşında bir çocuğa hafızlık okutularak hafız duası yapılmak üzere bazı hocaların toplu olarak dua yaptıkları görülmüş ve bu toplantıda irticaî bir maksat olup olmadığı incelenmeğe başlanmıştır.

[..]

Tefevvühat:

1 - Edirne Vilâyetinin Kavaklı İlçesine bağlı Subaşı köyünden Mustafa oğlu Hasan, İbrahim oğlu Mehmed, Abdi oğlu Ramazan, Hasan oğlu Hasan adlı kişiler Cumhuriyet aleyhinde tefevvühatta bulunduklarından tüzeye verilmişlerdir.

2 - 7/10/935 gecesi Göynük kazasında açıcılık yapan 46 yaşlarında Mustafa oğlu Emin sarhoş olduğundan ötürü karakola getirilmiş orada hükûmete karşı tefevvühatta bulunduğundan tüzeye verilmiştir.

3 - Balıkesir Vilâyetinin Sındırğı İlçesine bağlı Zabeb köyünden İbrahim oğlu Halil aynı köyden Ayşenin saman damına zorla saman koymak istemiş, Ayşe bu köyle muhtar ve hükûmet vardır demesi üzerine tefevgühatta bulunduğundan ötürü C.Müddei Umumiliğine verilmiştir.

4 - Aydın İlinin Tava İlçesinden Süleyman oğlu Hamza sarhoş olarak hükûmet ve kâinatın dinine söğdüğünden ötürü tüzeye verilmiştir.

Şapka Kanununa Aykırılık Edenler:

1 - Edirne Vilâyetine bağlı Lâlapaşa Nahiyesinin Hacı Danişmen köyünde Ahmed oğlu Hüseyin başına Fes giymek suretile Şapka kanununa aykırı hareket ettiğinden tüzeye verilmiştir. [..]¹⁰

⁹ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 8.

¹⁰ BCA, 490-1-0-0, 601-80-1, s. 41-42.